

تحقیقی دربارهٔ قهرمان جوئی،^(۱) در ایران

۱- مقدمه

قهرمان جوئی یا مراد و مرشد طایبی از جملهٔ جلوه‌های بلوغ و جوانی است. پند انتخاب کردن يك نمره گاه چند نفر بتوان نمونه و سرمشق و پیروی از ایشان در همه یا بعضی از امور زندگی. هر کس در این دوره از زندگی به يك یا چند نفر از بزرگان (و یا کسانی که بنظر ما افراد معمولی هستند) خواه در قدیم یا باشند و یا قرن‌ها از وفاتشان بگذرد اداوت می‌ورزد، و علاقه‌مند است که جریان زندگی و آئینده‌اش مشابه با احوال حیات آن شخص یا اشخاص گردد. قسمت اعظمی از تخیلات و احلام شیرین جوانی تصوراتی است که از چنین آئیندهٔ بر موقعتی حاصل می‌شود. این میل و کشش گاه دوام می‌یابد و تا آخر عمر باقی می‌ماند و صورت کمال می‌پذیرد و جلوه‌های بدیع دارد. مرید شاعری توانا خود سخن سرایی قابل می‌شود و عاشق آهنگسازی معتبر موقت به خلق نغمه‌های دلپذیر می‌گردد. این کوشش و کشش و جذب و شوق را در افراد و اشخاص مختلف مراحل و درجات است و بنظر علمای روانشناسی و تربیت در هر حال و درجهٔ در راه و روش زندگی افراد و اقوام مؤثر. چه اگر قهرمانان از میان پیشوایان دانش و فرهنگ باشند و متصف به خلق و عوی مطلوب، سیر افراد و بالآلجامه بسوی ترقی و کمال خواهد بود و اگر از میان جمعی بی‌دانش و فرهنگ برگزیده شوند افراد و بالنتیج جامعه به پستی می‌گرایند و روبرو تندی می‌روند.

از طرف دیگر چون انتخاب فرد یا افرادی بتوان سرمشق زندگی امری ادنی و فطری نیست بلکه محصول تربیت و محیط است، پس استفاده از این جلوه و میل ایام بلوغ و جوانی در اختیار کسانی است که صاحب اختیار تربیت و فرهنگ اجتماع هستند.

آیا ممکن است کسی که تابعان آهنگی نشده و از احوال آهنگسازان بی‌خبر مانده است به شوین یا بتهوون عشق ورزد و بکوشد تا زندگی کسی از او در همه حال مشابه زندگی بتهوون یا شوین باشد؟ و یا ممکن است آن کسی که ادیسون را نمی‌شناسد و از موفقیت‌های زندگی او بی‌خبر است آگاه نیست راه او را در پیش گیرد؟ اینست که در روانشناسی تربیتی قهرمان جوئی اهمیت خاص دارد.

با گریختن قهرمانان مورد توجهٔ مردم در با تحقیق صحیح و معتبر علمی شناخت از جمله میتوان فهمید:

(الف) افراد جامعه از چه مسائلی یا جنبه‌هایی غافلند و به چه مسائل و جنبه‌هایی راغب. (ب) تا چه اندازه و به چه شدت به جنبهٔ متوجه و ما بپند. (ج) چگونه و چرا این شوق و رغبت یا غفلت و نفرت حاصل شده است. (د) چگونه ممکن است با تغییر و تبدیل دادن قهرمانان مورد توجه و علاقهٔ مردم در خط مشی فردی یا اجتماعی انحراف مطلوب

۱- Hero-worship (کردپرستی)

وجود آورد. و) دستگاه تربیتی و محیط اجتماعی در مراحل مختلف زندگی افرادی چه تأثیری در این میل ورغبت دارد. و) ساختمان «شخصیت» (بمعنای اصطلاح در روانشناسی) افراد باینکه فرد بخصوص چگونه است.

۴- هدفهای تحقیق

تحقیق حاضر دربارهٔ قهرمان جوئی در ایران برای مطالعه در مسائل ذیل بعمل آمده است:

- ۱) جنبه‌های باجولوهائی از تمدن و فرهنگ که مورد توجه و علاقه جوانان ایران است.

- ۲) میزان معرفت و رغبت به هر یک از این جنبه‌ها یا قسمت‌ها.
- ۳) مقایسهٔ تأثیر تربیت و محیط مدارس متوسطه و دانشگاه در این رغبت‌ها و علاقه.

- ۴) شناختن قهرمانان مورد توجه و علاقه جوانان ایران.
- ۵) ترتیب این قهرمانان بر حسب میزان میل و علاقه‌ای که به هر یک ابراز می‌شود.
- ۶) آشنائی به «شخصیت» جوانان ایرانی.
- ۷) کشف علل و عواملی که موجب محبوبیت این قهرمانان شده است.

۳- کسانی که مورد آزمایش قرار گرفتند

دو گروه مختلف که بالغ بر ۵۷۰ نفر بودند مورد آزمایش قرار گرفتند. علاوه بر اطلاعاتی که می‌توان از جدول‌های شماره ۱ و شماره ۲ و شماره ۳ دربارهٔ مشخصات این دو گروه بدست آورد باید خاطر نشان ساخت که گروه اول موظف بوده‌اند نام و نشان خود

جدول ۱ - مشخصات پاسخ دهندگان

پاسخ دهندگان	تاریخ آزمایش	تعداد تقریبی	جنس	حد متوسط سن	حد متوسط تحصیلات	تعداد کسانی که از هر اسمی تیرده‌اند
گروه اول	۹ مهرماه ۱۳۳۲	۳۴۰	مرد	۲۸ ساله	دوره اول متوسطه	۱۲۰ یا ۳۵٪
گروه دوم	۱۰ دیماه ۱۳۳۲	۱۷۰	مرد	۲۶ سال	دانشگاه	۸۰ یا ۴۷٪

جدول ۲ - میزان سواد و تحصیلات پاسخ دهندگان

پاسخ دهندگان	دیرستان				دانشگاه
	سوم	چهارم	پنجم	ششم	
گروه اول	۲۰۹	۶۵	۱۲	-	-
گروه دوم	۱	-	۳۱	۵۶	۲۷

را در روی ورقه بنویسند و چون در حدود ۴ روز بعد از تغییر کلی که در وضع سیاسی مملکت پیش آمد (۱۲ مرداد تا ۱۳۳۲) آزمایش شده اند مقید به رعایت احتیاط بیشتری بوده اند در حالی که گروه دوم اولاً چهار ماه دیرتر آزمایش شده اند و ثانیاً قرار نبوده است اسامی خود را بنویسند و بدین ترتیب آزادی بیشتری در اظهار نظر داشته اند. از طرف دیگر گروه اول از لحاظ وضع مادی و بنیة مالی ضعیف تر و پابین تر از گروه دوم و بیشتر از اهالی دعوات و نقاط مختلف کشور بوده اند در حالیکه گروه دوم از محیط های آماده تر که دارای شرایط اقتصادی بهتری است و اغلب از ساکنین طهران بوده اند.

این جمعیت را اگرچه نمیتوان نمونه کامل العیاری از جامعه جوان ایرانی بشمار آورد ولیکن از آنجا که ناپندة شهرها و دعوات مختلف و محیط های گوناگون تربیتی و اجتماعی بوده اند و همچنین بعلمت تغییراتی که در شرایط آزمایش در دقت دوم داده شده است میتوان برای تحقیق مورد نظر رضایت بخش و قابل قبول دانست.

گروه دوم		گروه اول	
تعداد	سن	تعداد	سن
۳	۱۹ سال	۱۴	۱۶ سال
۱۰	۲۰	۶۹	۱۷
۱۲	۲۱	۸۲	۱۸
۲۱	۲۲	۷۵	۱۹
۱۴	۲۳	۴۵	۲۰
۱۳	۲۴	۳۳	۲۱
۸	۲۵		
۵	۲۶		
۸	۲۷		
۹	۲۸		
۶	۲۹		
۶	۳۰		
۹	۳۱		
۵	۳۲		
۸	۳۳		
۴	۳۴		
۲	۳۶		
۱	۳۹		
۱	۴۱		

۴- وسیله و روش تحقیق

این تحقیق بوسیله سؤال ذیل در ستوالیه که شامل ۲۰ سؤال مختلف بود انجام گرفت:

از بزرگان (مرده یا زنده) کدام ها بیش از همه مورد علاقه و احترام شما هستند. (۱)

سؤالیه مذکور از جمله قسمت هایی بود که در امتحان ورودی یکی از دانشسراهای مقدماتی و نیز مسابقه نام نویسی برای یک دوره تعلیماتی بکار رفت. در این ستوالیه تقاضا شده بود که «پاسخ ها کوتاه و در عین حال واضح و خوبان باشد» ، اما بدین نوشتن جواب کاملاً آزاد بود.

چون این سؤال جزء بسیار ناچیزی از یک دوره آزمایش مفصل بوده تقریباً میتوان اطمینان داشت که جواب ها از روی نظر خاصی تهیه نشده و مورد توجه مخصوص نبوده است و بدین ترتیب اطلاعات جمع-آوری شده شامل پاسخ هایی است که انتظار می رود در حالت عادی و بطور طبیعی باین سؤال داده شود.

۱- این سؤال از ستوالیه مخصوصی که برای مطالعه «شخصیت» تهیه شده اقتباس گردیده است. رجوع شود به صفحه ۹ از کتاب

Assessment of Men, by: OSS
Assessment Staff, New York,
1948

ابتدا با محاسبات آماری اثر اختلاف تعداد نترات دو گروهی که مورد آزمایش قرار گرفته بودند بر طرف گردید و بعداً جواب‌ها طبقه بندی و محاسبه و تحلیل شد، تا معلوم شود اولاً هر کدام از اسامی چند بار تکرار شده است؛ ثانیاً، اسامی ذکر شده به چند دسته قابل قسمت هستند؛ ثالثاً، در هر دسته چند اسم مورد توجه و علاقه بوده است؛ رابعاً، هر دسته از اسامی در مورد دو گروه مختلف چه تغییری کرده‌اند. نتیجه این محاسبه و تحلیل را می‌توان در جدول‌های شماره ۴ و شماره ۵ و نمودارهای ضمیمه این مقاله ملاحظه کرد.

آنچه در این محاسبه مورد توجه نبوده طبقه بندی و مطالعه تغییرات، نسبت به ستین مختلف، مراحل تحصیلی، فرق بین پاسخ دختران و پسران و فرق بین پاسخ اهالی نقاط مختلف مملکت بوده است زیرا تعداد و نوع جمعیتی که مورد آزمایش قرار گرفته اند برای این مقاصد کافی نبود.

نکته دیگری آنکه بعضی از پاسخ دهندگان مراد از ذکر کلمات مرده یا زنده بین اله‌الین را نام بردن لاقلاً یک نفر از زنده‌ها و یک نفر از مرده‌ها تصور کرده‌اند و معدودی دیگر از کلمه «کدام‌ها» مقصود را طبقات مختلف بزرگان یعنی شعرا و نویسندگان و پادشاهان و غیره دانسته‌اند.

نکته ثالث آنکه کلمه «بزرگان» پاسخ دهندگان مقید می‌کند در بین کسانی که بنظر او در زمره بزرگانند جستجو کند و حال آنکه اگر سؤال شده بود «هم یا اشخاصی را که مورد علاقه و احترام شما هستند نام ببرید» شاید تمایز اندازه ای جواب‌ها فرق می‌کرد در همین باره باید متذکر بود که در نزد غالب مردم پیشوایان دینی برتر از بزرگانند و از این گذشته در قهرمان جوئی نظر بر اشخاصی است که می‌توان بایشان تشبیه داشت، لذا متذکرین هرگز در صد آنکه پیغمبر یا امام شوند نیستند، زیرا احوالات و امامت را موهبت الهی می‌شمارند نه حاصل فعالیت و طلب شخصی و غیر متذکرین نیز بالطبع در پی پیروی از این گروه نیستند.

پس عجب نیست اگر در این تحقیق رتبه طبقه پیشوایان دینی مافوق سایرین نیست و بار شد ذهنی و معلوماتی پاسخ دهندگان تنزل بیشتری هم یافته است زیرا اصولاً پاسخ دهندگان در باره اشخاصی خارج از گروه پیشوایان دینی فکری کرده‌اند. با توجه به هدف‌های این تحقیق معلوم می‌شود که این نکات در نتیجه کلی این تحقیق چندان مؤثر نیست، اما در این نوع تحقیقات نباید مورد غفلت قرار گیرد.

۵ - بحث درباره نتیجه تحقیق

با آنکه قبلاً درباره پرسشنامه و طرز پاسخ دادن بآن توضیح کافی داده شده بود ۲۸ پاسخ از گروه اول و ۸ پاسخ از گروه دوم نامفهوم و نامربوط و نامفهمی بود که در نتیجه گیری در نظر گرفته نشده است. بزرگانی را که نامشان در پاسخ‌ها آمده است میتوان به ۸ طبقه مختلف تقسیم کرد (نمودار شماره ۷). اگرچه شعرا و نویسندگان را نیز باید از زمره هنرمندان شمرد اما در این طبقه بندی از هنرمندان، نقاشان و موسیقی‌دانان و بازیگران مراد شده است. اختلاط فلاسفه و دانشمندان هم از آن روی است که غالب بزرگانی که نامشان ذکر شده‌اند این سینا از جمله هر دو طبقه‌اند.

جدول ۴

نموداری از تحلیل قسمتی از پاسخهای گروه اول و دوم و مقایسه آنها با یکدیگر

نویسندگان				فلاسفه و دانشمندان				شعرا			
جمع	۲۰ گروه	۱۰ گروه	اسامی	جمع	۲۰ گروه	۱۰ گروه	اسامی	جمع	۲۰ گروه	۱۰ گروه	اسامی
۱۹	۱۴	۵	ویکتور هرگز	۱۱۹	۶۰	۵۹	ابوعلی سینا	۲۲۱	۸۴	۱۳۷	سعدی
۸	۶	۲	دیل کارنگی	۶۳	۴۲	۲۱	پاستور	۱۷۱	۷۲	۹۹	حافظ
۴	۲	۲	مترلینک	۳۶	۲۶	۱۰	انشتین	۱۴۶	۶۴	۸۲	فردوسی
۴	۲	۲	محمد حجازی	۸	۸	—	ظلمینک	۵۷	۲۴	۳۳	نیام
۳	۲	۱	صادق هدایت	۶	۲	۴	سقراط	۱۶	۱۴	۲	شکسپیر
۳	۲	۱	کسروی	۴	—	۴	ارسطو	۸	۴	۴	مولوی
۲	۲	—	آنانول فرانس	۴	۲	۲	نیوتن	۴	۴	—	نظامی
۲	۲	—	ژان ژاک روسو	۴	۴	—	دکتر حسابی	۴	۲	۲	ملک الشعرای بهار
۲	۲	—	شاور	۳	۲	۱	وازی	۳	۲	۱	شهریار
۲	۲	—	اسکار وایلد	۳	۲	۱	ابوریحان	۲	۲	—	گوته
۲	۲	—	ولتر	۲	—	۲	گالبه	۲	۲	—	پروین اعتصامی
۲	۲	—	آلن پرو	۲	۲	—	آینتوزا	۲	۲	—	نظام وفا
۲	۲	—	خان ملک ساسانی	۳	—	۳	دانشمندان	۱	—	۱	خاقانی
۱	—	۱	انصاری	هفتمندان				۱	—	۱	شمس تبریزی
۱	—	۱	جان مورگان	رد اسامی گروه ۱۰ گروه ۲۰ گروه جمع				۱	—	۱	فرخی
۱	—	۱	سامرست موام	۱۷	۱۴	۳	بکون	۶	—	۶	شعرا
۱	—	۱	محمد علیر فروعی	۵	۴	۱	کمال الملک	مختصر عین			
۱	—	۱	سعید نقیسی	۲	۲	—	والد دپنی	جمع	۲۰ گروه	۱۰ گروه	اسامی
				۲	۲	—	صبا	۲۳	۱۶	۷	ادیسون
				۲	۲	—	ارسن ولز	۵	۴	۱	گوتتبرک
				۱	—	۱	موزارت	۴	۴	—	فرانکلن
				۱	—	۱	چایکوفسکی	۲	۲	—	وات
				۳	۲	۱	هفتمندان	۱۷	۱۴	۳	مختصر عین

جدول ۵- تعداد اسامی و اشخاص هر يك از طبقات بزرگان (۱)

جمع	هنرمندان	شاعران	نویسندگان	فولکلور	پادشاهان	داستان‌ها و فلاسفه	تعداد	پاسخ دهندگان	
								تعداد اسامی	تعداد اشخاص
۶۸۳	۷	۱۱	۴۳	۲۰	۳۱	۱۱۵	۱۰۷	۳۴۹	تعداد اسامی
۵۹	۴	۲	۴	۱۲	۱۰	۷	۹	۱۱	تعداد اشخاص
۷۱۰	۲۶	۴۰	۲۴	۴۸	۷۶	۶۶	۱۵۴	۲۷۶	تعداد اسامی
۶۸	۵	۴	۵	۱۳	۱۲	۶	۱۰	۱۳	تعداد اشخاص
۱۳۹۳	۳۳	۵۱	۶۷	۶۸	۱۰۷	۱۸۱	۲۶۱	۶۲۵	تعداد اسامی
۹۰	۸	۴	۷	۱۹	۱۷	۷	۱۲	۱۶	تعداد اشخاص

باتمام این احوال این طبقه بندی فقط برای سهولت محاسبه و تحلیل پاسخ‌ها و تا اندازه‌ای نسبی است، زیرا تشخیص اینکه یک نفر از فلاسفه است یا دانشمند و یا نویسنده‌گان بسته به نظر اشخاص مختلف فرق می‌کند. مثلاً مترابیک را در بعضی از ممالک غرب از نویسندگان می‌دانند و در ایران از فلاسفه و حکماء می‌شمارند! (در تحقیق حاضر مترابیک در زمره نویسندگان محسوب شده است).

باتوجه باینکه بزرگان ایران و جهان محدود به این ۸ طبقه و با این ۹۰ نفری که نامشان در پاسخ‌ها آمده است نیستند معلوم می‌شود آشنائی جوانان ایرانی نسبت به سایر جنبه‌ها و جلوه‌های تمدن و فرهنگ و نیز باحوال و آثار و اکتکار بزرگان جهان تا چه حد محدود و ناقص است و نیز محدود و محدود بودن اشخاصی که نام برده شده اند شاهد بارزی است بر متحدالشکل بودن برنامه و مواد قرائتی مدارس در سراسر ایران.

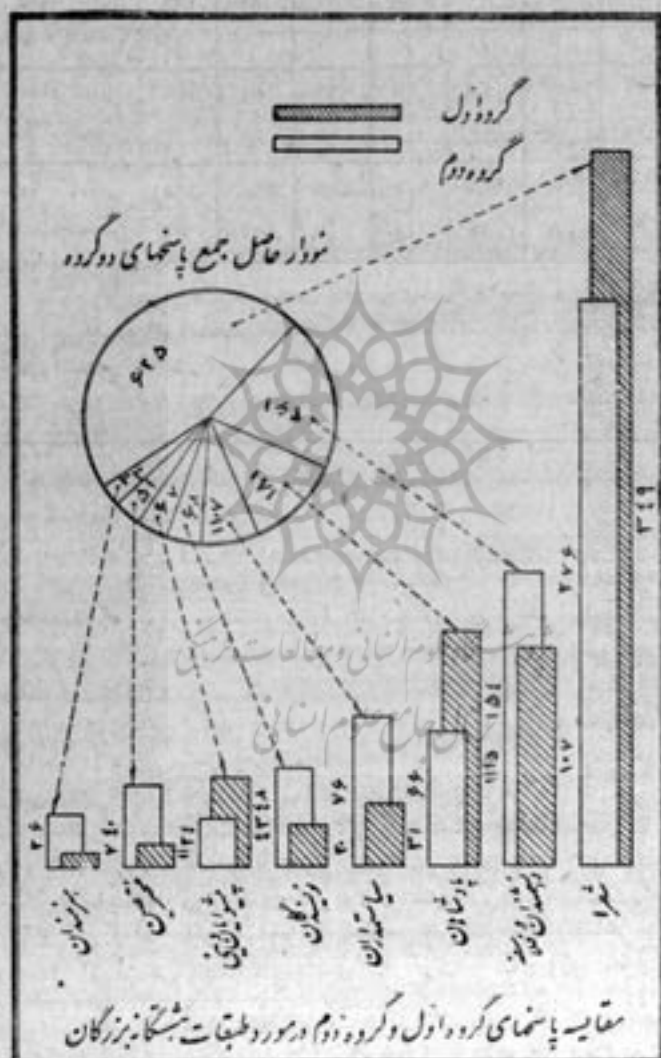
گرچه علاقه شدیدی که به شعرا ابراز شده است مبالغه آمیز بنظر می‌رسد اما این حقیقت عدم تعادل و تناسب را در آشنائی ما با مظاهر مختلف فرهنگ و تمدن نشان میدهد. شاید بتوان این سطح و اکتفا را که شعر و شاعری بر ما یافته است دلیلی بر عقب ماندن از تهران صنعتی امروزه دانست. این عدم تعادل حتی در صنایع ظریفه نیز آشکار است زیرا شعرا و هنرمندان در دو قطب مخالف قرار گرفته‌اند. پس معلوم میشود که تظاهرات و تجلیات عواطف دقیق و احساسات عالیه جوانان ما بعلت عدم آشنائی و یا نداشتن وسیله لازم و کافی فقط میتواند در قالب شعر جلوه و ظهور کند. لذا هیچ نیست اگر از قافله هنر و هنر مندی نیز عقب مانده ایم.

از آن گذشته معلوم میشود در شناساندن هنرهای اذقیبل نقاشی و موسیقی و تئاتر و امثال آن کوشش مطلوب و مفیدی بکار نرفته و شاید اگر یک قرن پیش از

۱- منظور از «تعداد اسامی» اینست که مثلا دو بهر نفر ۶۲۵ نفره نام شاعران ذکر شده است اما «تعداد اشخاص» میرساند که فقط نام ۱۶ شاعر ۶۲۵ مرتبه ذکر شده است و نیز اعداد این جدول و جدول شماره ۴ بعد از رفع اختلاف تعدادی تفرات درج شده و کاملا هنجس می‌باشد.

جوآنان ایران چنین سوآلی میشد نسبت جوابها بهمین نحو بود . یعنی برنامه آموزش و پرورش در ایران متوجه به هدف معین و منطبق با نقشه و طرح منظم و متعادل نبوده است .

اینست که هنوز موسیقیدانان و بازیگران از گروه بزرگان بشمار نیبروند و آنچه از اصطلاح «مطرب» مراد میشود در حقیقت منظور میگردد .

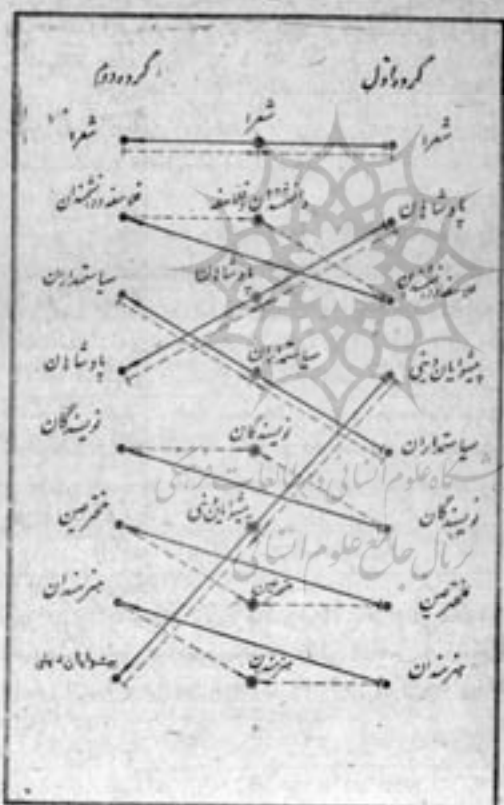
ذکر اسامی چند نفر از دکاکر گردانان « سینمایی از آتروی است که گروه دوم در آزمایش شرکت کرده بودند که مربوط به صنعت فیلمبرداری بود و ناچار رغبت و

علاقه ای بدان ابراز داشته اند .

با اینکه مدارس متوسطه در ایران فقط بمنظور آماده ساختن جوانان جهت تحصیلات دانشگاهی ترتیب داده شده است با اختلاف فاحشی که بین نتایج حاصله از آزمایش این دو گروه دیده میشود متوجه میشویم که بین تربیت دبیرستانی و دانشگاهی بهیچوجه هم آهنگی لازم موجود نیست .

عدم علاقه و رغبت به صنعت از رتبه ای که مخترعین یافته اند آشکار است . و بیملانگی به مطالعه از رتبه و تعداد نویسندگان معلوم میشود . در این موارد اساسی

نمودار ۶ - ترتیب و تغییرات متقابل طبقات بزرگان و حاصل جمع پاسخهای دو گروه

اشخاصی هم که ذکر شده است خالی از فایده نیست . چنانکه در مورد دانشمندان و فلاسفه معلوم است که به قدماء توجه داریم و در هنر و صنعت به معاصران در مورد شعرا و نویسندگان تعادل بیشتری دیده میشود .

بدون شك عدم توجه به تحریر و نشر و مطالعه احوال و افکار بزرگان بی اطلاع ماندن از ترجمه حیات و تذکره (بیوگرافی) ایشان در این باره مؤثر بوده است و چنانکه ملاحظه میشود کوشش مختصری که در قرون گذشته در ثبت و نشر تذکره شعرا و عرفا بکار رفته است خالی از نتیجه و بی اثر نبوده ؛ اما روی برشته بی نظمی و فقدان هدف و نقشه دستگاه تربیتی و تعلیمی در کلیه این موارد آشکار است .

نکته دیگر ثبات نظرو عقیده نسبت به شعرا و پادشاهان و دانشمندان و پیشوایان دینی

است . در حالیکه در مورد نویسندگان و سیاستمداران و هنرمندان تغییر فاحشی در ترتیب اساسی دیده میشود . متلاسمدی در هر دو آزمایش رتبه اول دارد و بعد به ترتیب حافظ و فردوسی و خیام و مولوی دیده میشوند .

اگر بخاطر بیابوریم که در برنامه مدارس ما چقدر به فردوسی توجه شده است و چه کوششی در شناساندن او بکار رفته از اینکه هنوز از سمعی و حافظ عقب مانده است

با این نکته واقف می‌شویم که راه و روش معرفی فردوسی صحیح و مؤثر بوده است. شک نیست که برنامه زبان فارسی در مدارس سده‌ی را بیشتر و بهتر از حافظ به جوانان ما می‌شناساند.

با مقایسه این دو آزمایش میتوان ملاحظه کرد که دانشگاه بهتر از دبیرستان از عهده انجام وظیفه تعلیم و تربیتی برآمده است زیرا تعادل و هم‌آهنگی و وسعت نظری که در گروه دوم دیده میشود نزدیكتر به کمال مطلوب ما از اذستگاه فرهنگی کشور است. بهین سبب در آخرین ستون جدول شماره ملاحظه می‌شود که تعداد اشخاص و «تعداد اسمی» گروه دوم نسبت به گروه اول نیز رو به سرقته فزونی قابل توجهی دارد. بعضی از تغییراتی که در گروه دوم دیده میشود بهیچوجه مربوط به دانشگاه نیست زیرا باید بخاطر داشت که بعد از خروج از محیط مدارس جوانان ما آزادی بیشتری دارند و لذا آنچه را بزود و جبر فرا گرفته‌اند فراموش میکنند و بسوی آنچه بدان راغب بوده‌اند می‌روند.

آنچه گذشت شه‌ای از نتایج و مباحث حاصل از تحقیق حاضر بود. البته صاحبان ذوق یا اطلاعاتی که در جدول و نمودارها و قسمت اول مقاله بدست داده شده است از این مجمل حدیث مفصل خواهند خوانند.

۶- خاتمه

مقاله حاضر معرفی اجمالی تحقیقی است که درباره «قهرمان‌جویی» جوانان ایرانی انجام گرفته و این تحقیق چنانکه قبلاً اشاره شد قسمتی از تحقیق و تفحص مفصلتری است درباره «شخصیت» (به معنای روان‌شناسی) جوانان ایرانی که شاید در فرصت‌های آینده قسمتهای دیگری از آن بنظر خوانندگان گرامی سخن برسد. منظور از اینگونه تحقیقات فقط تهیه اطلاعات و مقدمات جهت طرح نقشه و اخذ تصمیم برای اصلاحات و اقدامات اساسی و معرفت دقیق و معتبر علمی نسبت به وضع حاضر است و بهین سبب از اظهار هرگونه نظر اصلاحی و یا پیشنهاد برای تغییر وضع حاضر خودداری گردیده.

ناگفته نماند کلیه استنتاجات و نتایجی که منذ کر شدیم جنبه حدس و احتمال دارد نه جزم و یقین و تا آزمایش‌های متعدد و متبدر یکدیگر مؤید بر این حقایق و مطالب نگردد قبول این نظریات و نکات دور از حزم و احتیاط علمی خواهد بود. زیرا چنانکه در متن مقاله اشاره شد تحقیق حاضر بهیچوجه خالی از نقص و اشکال نیست و امید است که این تحقیق دانش پژوهان را به اجرای تفحصات و تحقیقاتی از این قبیل و به مراتب کامل‌تر دلیل گردد.

ایرج ایمن